

FRIEDRICH KLÁRA

A zilahi rovásfeliratos Tuhutum emlékmű története

Második rész

8. Négy temetés, alságos koszorúkkal

1. temetés: Király Pál, 1902. október 14.
2. temetés: Fadrusz János, 1903. október 25.
3. temetés: A rovásírás temetése, akadémiai határozattal: 1903. november 30.
4. temetés: Tar Mihály fia, István, I. világháború, 1918.

Sajnálatos és megmagyarázhatatlan módon Király Pál, a Karacsay Kódex és egy rovásírás gyűjtemény létrehozója, a Magyar Néprajzi Társaság jeles választmányi tagja, a budapesti állami tanítóképző igazgató-tanára, váratlanul elhunyt 1902. október 12-én nagyjából három héttel a szoboravatások után. Ez volt az első temetés, 14-én. Erre még visszatérek.

Az akadémiai Bizottság 1903. március 5-én határozathozatalra összegyűlt tagjai: Szily Kálmán főtitkár, Szilády Áron törökös nyelvész, ifj. Szinnyei (Ferber) József finnugrista nyelvész, Katona Lajos néprajzkutató, Szilasi (Sonnenfeld) Móric finnugrista nyelvész, Herman Ottó néprajzkutató, Gyulai Pál irodalomtörténész, költő. Fadrusz János kimentette magát, de jelezte, hogy a rovás-írásra vonatkozóan újabb adatai vannak, melyeket május végén, halaszthatatlan ügyei elintézése után be szeretne mutatni. Ezért a határozathozatalt elhalasztották, s felszólították Fadruszt, hogy újabb bizonyítékait idejekorán nyújtsa be.

A Bizottság tagjai, a fentebb felsorolt személyek, 1903. november 30-án ültek össze újból határozathozatalra. A jegyzőkönyvből: „A bizottság mély fájdalommal veszi tudomásul, hogy dr. Fadrusz János bizottsági tag a magyar művészet nagy kárára elhunyt, így a bizottság nem üdvözölheti többé körében, hogy

álláspontja bővebb kifejtését meghallgassa.” Így a bizonyítékait már nem tudta bemutatni. Fadruszé volt a második temetés.

Ekkor született a köv. határozat: A Bizottság „*az előtte fekvő hiteles anyag alapján egyhangúlag kimondja, hogy a rovott betűs szövegírás, közönségesen rovás-írás, a magyar nép között nem él.*” Ez volt a harmadik temetés, a rovásírás temetése.

Továbbá Szilasy Móric bizottsági tag felvetette, hogy külföldi könyvtárakban kéne nyomozni a rováslelkek után, akadémiai megbízással, fizetéssel. Nem tudjuk ki hol, meddig, főként mennyiért „nyomozott” külföldön államköltségen, de azt igen, hogy ilyen módon előkerült rováslelkekünk nincsen. (Emlékezzünk csak a firenzei könyvtár szkíta betűs könyvére, amelyről Szamosközy István és Maginus földrajztudós is írt egymástól függetlenül, majd a szász Töppelt Lőrinc, aki tagadta a szkíta írás létét és nyomozott a könyv után, már „nem találta”.)

Azt az eddigiekből is láttuk, és a vele huzászeretettel és hozzáértéssel foglalkozók bőrukön is tapasztalhatták, hogy a magyar rovásírás komoly ügy. Király Pál és Fadrusz János váratlan elhunytja után azt is kijelenthetjük, hogy a rovásírás *halálosan* komoly ügy. Nézzük meg mi is történt, már amennyit megtudhatunk.

Király Pál halála

Munkásságáról **Gerencsér István** nyelvész alapján (Ethnographia, 1902/378):

„*F. é. okt. hó 12-én dadái Király Pál, a M. Néprajzi Társaság jeles választmányi tagja s*

a budapesti állami tanítóképző igazgató-tanára, váratlanul elhunyt.”

Ki is volt ő? Már középiskolás korában, az ifjúsági Emlékkönyvben, a Zemplénmegyei Híradóban, a Sárospataki Füzetekben költemények, értekezések és útlevelek jelennek meg tőle.

Bölcseleti, teológiai, pedagógiai és jogi tanulmányokat folytat. A nagykőrösi református főgimnáziumban, ugyanitt a tanítóképzőben, majd 1873-tól a budapesti református főgimnáziumban tanár. Később a polgári iskolai tanítóképző magyar nyelv és irodalom tanára, és élete végéig ennek igazgatója.

Tagja volt a polgári iskolai tanítóvizsgáló bizottságnak, az országos tanszermúzeum állandó bizottságának; 1882—86: titkára a földrajzi társaságnak, 1887—90: tagja az országos közoktatásügyi tanácsnak. Belső munkatársa volt a Vasárnapi Újságnak, alapító s választmányi tagja a Magyar Néprajzi Társaságnak.

Pedagógiai tárgyú értekezései több jeles folyóiratban jelentek meg. Földrajzi tárgyú munkái közül az egyik angolra fordítva is megjelent 1883-ban. Gazdag népköltészeti gyűjteménye is volt.

„Munkásságának fősúlya a nyelvtudományra esik, a melyet nem mindennapi tehetséggel és alapos készültséggel művelt. A Magyar Nyelvőrben és a Philologiai Közlönyben számos értekezése jelent meg, melyek írójuk mély értelméről és magyaros stílusáról tesznek bizonyosságot.”

Váratlan halála előtt években *„a magyar ős-írás kérdésének megoldását tűzte ki célul, s ennek érdekében a legbuzgóbb munkásságot fejtett ki. Adatokat, emlékeket gyűjt fáradhatatlanul. Gyűjtés céljából többször útra is kel, s a 22 évi gyűjtésnek eredménye az a páratlan múzeum, a melyet az ős-írásra valló emlékekből állított össze.”*

Terve volt, hogy gyűjtésének eredményét közzé teszi és a hamisítványnak bélyegzett Karacsay-codex hitelességét is bebizonyítja.

1889 és 1893 között Franciaországban és Angliában is ismerteti a magyar ős írás és a Karacsay-kódex ügyét. Egyik ilyen dolgozatát a párizsi Akadémián felolvasták. Ennek olyan sikere volt, hogy az angol Keleti Régészeti Társaság igazgatója a The Babylonian and Oriental Record (Babiloniai és keleti jegyzetek) c. folyóiratban 1893-ban megjelenteti *„Researches in Hunno-Scythie”* címmel. (Hun – szkíta kutatások), sőt különlenyomatként is kiadták.

„Itthon erről nem igen vettek tudomást, s így tovább gyűjthette adatait, s készülhetett a tudományos harczra, a melynek megvívásában a hirtelen jött halál akasztotta meg. Lehet, hogy a Karacsay-codex hitelességét nem tudta volna igazolni, hogy a Somogyi Antal emlékét nem tisztíthatta volna meg a koholás szennyétől, de csudálnunk és becsülnünk kell magyar szíve lángolását a magyar ősi műveltség legfontosabb emlékéért, s a magyar tudomány nevében megköszönni azt a sok megdönthetetlen adatot, melyek által rovás-írásunk történetét egész napjainkig kísérhetjük. Vájjon akad-e mester, ki az általa gyűjtött köveket épületté rakja?”

A hivatalos tudomány képviselői között nem akadt ilyen. Sőt a Türkinfo.hu ismeretlen szerzőcskéje (aki cikkében több hibát is ejt) így nyilvánul meg: *„Dadai Király Pál hamisítványainak hitelt adott a kor leghíresebb és legkiválóbb szobrása, Fadrusz János is...”* (2021-ben olvastam a világhálón)

Nem csak hamisítónak nevezik, hanem eltüntették rovásírás gyűjteményét is, amelyről a fentebb idézett Gerencsér István ezt írta 1902-ben: *„22 évi gyűjtésnek eredménye az a páratlan múzeum, a melyet az ős-írásra valló emlékekből állított össze.”* Emlékezzünk, Fischer Károly Antalnak is eltűnt halála után az

Akadémia által is gyönyörűnek nevezett rákospalotai rovásírás gyűjteménye.

Király Pál váratlan halálának körülményeiről, temetéséről a Magyar Szó napilap 1902/242, 243. száma tudósít. Mivel ehhez nem jutottam hozzá, Mandics György Róvott múltunk c. könyvének szemléletes leírásából, tömörítve (2010/34, 35): „*A 61 éves, egészséges Király Pál 1902 október 6-án megfázott, mert hosszasan tartózkodott az iskolaudvaron valaki miatt. Az orvosi kezelések hatására állapota rosszabbodott. Epeömlést, tüdőgyulladást, hashártyagyulladást kapott és 12-én elhunyt. 14-én már el is temették. Szily Kálmán akadémiai főtitkár és az akadémiát a szoborállítók ellen felheccelő Tóth Béla újságíró korszorúja is ott virított a temetésen.*”

A két egészséges, tervekké teli magyar ember, Király Pál és Fadrusz János halála megmagyarázhatatlan, vagy nagyon is megmagyarázható, de mindenképpen összefügg azzal, hogy a rovásírás politikai tényező. Mítoszának lerombolása, jelentőségének kicsinyítése, török-kazár eredetűnek nyilvánítása politikai érdek volt a kiegyezés után. Még ha nem is köthető közvetlen, kézzelfogható beavatkozáshoz, azok a gyalázatos támadások, lejáratások, hazugságok, amelyek a Tuhutum szobor állítását követték, aláásták a két nagyszerű magyar ember egészségét. Az ilyen támadások káros hatását Szakács Gáborral a saját bőrünkön tapasztaltuk és megszenvedtük. Amikor a magyar rovásírással kapcsolatos előadásaink, könyveink, iskolai szakkörök, az egész Kárpát-medencére kiterjedő versenyek, hagyományörző táblaállítások elérték azt a szintet, hogy a rejtőzködő, vagy nyíltan magyarellenes személyek veszélyesnek ítélték, megindultak ellenünk a lejáratások, képtelen hazugságok. Egyébként Forrai Sándor becsületét sem kímélték, sem azokét, akik a kazár és idegen betű mentes szabványt sikerre vitték 2014-ben. A magyar rovásírás, mint a világ első betűírása, valóban művelődéstörténetünk

legfontosabb részei közé tartozik. Egyúttal politikai kérdés is, mert a liberálisok igyekeznek kisajátítani és saját igényeik szerint átalakítani. Többek között a tisztán magyar hangokra épülő rovásírást idegen (latin, görög: X, Y, Q, W) betűkkel akarják felhívítani, Kárpát-medencei eredetét pedig tagadják.

Fadrusz János temetése

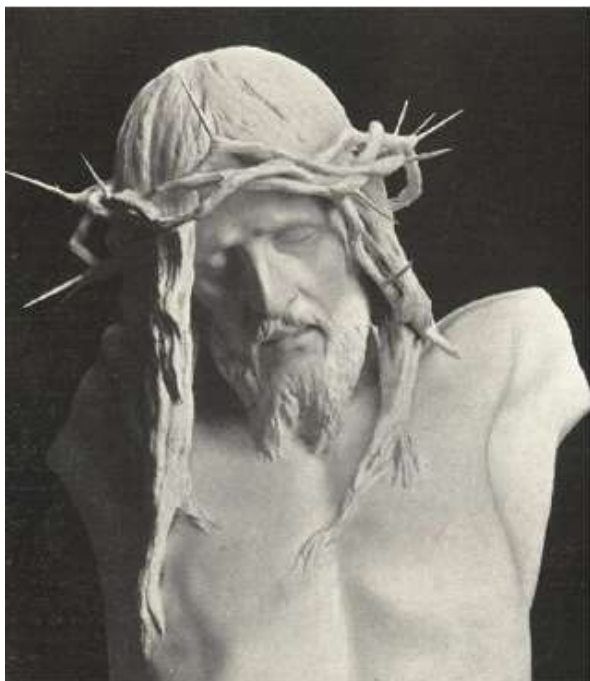
A második temetés, Fadrusz János szobrászművészé, 1903. október 25-én történt. 45 éves volt.

Fadrusz Pozsonyban született 1853-ban, édesapja zsellér, földnélküli jobbágy volt, fiát lakatosinasnak adta. A műhelyben díszítő rácsokat, kapukat, lámpatartókat készítettek. Itt hamar kitűnt alkotó és rajzkészségével. Hagyatékában fennmaradt néhány szép faragással díszített favilla és fakanál. *"Hogy ennivalóhoz jussak - mondotta - ilyesmit faricskáltam Pozsonyban. Ötven krajcárért árulgattam darabját."* (Malonyai Dezső, 1903.)

Mestervizsgájáért, egy díszkapuért aranyérmert nyert. Tehetséges porcelánfestő is volt. A pozsonyi takarékpénztár támogatásával 1886-tól két évig a bécsi művészeti akadémián tanult szobrászatot.

Pozsonyba visszatelepelve több kisebb munka mellett 1892-ben elkészíti a Krisztus a feszületen c. alkotását, amely országos ismertséget hozott számára. *„A szoborba lelket a mélyen vallásos érzésű művész áhítata adott.”* írja Malonyai. Több változata látható templomokban, Krisztus a keresztfán elnevezéssel is közlik a fényképét.

Az 1902-ben felállított Mátyás király szoborért a kolozsvári egyetem díszdoktorrá választotta, a párizsi világkiállítás nagydíjjal tüntette ki. Felesége Deréky Anna is tehetséges szobrász-festő-iparművész volt. (Tolnai Lexikon, 1926/253.)

Fadrusz János: Krisztus a feszületen (részlet)

A zilahi szoboravatás után nem sokkal Fadrusz is megfázott, meghűlt, mint Király Pál. Tüdőgyulladás, mellhártyagyulladás, amely akár csak Király Pálnál, az orvosi kezelés hatására rosszabbodott. Utólag tüdőbajjal is magyarázzák, mert az akkor gyakori volt. 1903. okt. 25-én hunyt el. Pedig Malonyai Dezső azt írja: „És készült minderre, kedvvel, duzzadó erővel, hisz olyan egészséges, erős ember volt, de a halál ő rajta is, mint mindnyájunkon, meglelte részét, azt a porta mortist, amelyen át gáládul hozzáférközött és leteperete... Maga volt a becsületes hűség, az őszinteség, a keresetlenség és a szeretetreméltóság.”

Valóban sok mindenre készült, nem csak sok megrendelése volt, hanem ahogyan 2007-ben írtam: „a Budapesti Hírlap 1902 decemberi számában tanulmányt jelentetett meg, amelyben a magyar rovásírás, az egyiptomi hieroglif és hieratikus írás, valamint az etruszk írás rokonságát bizonyítja. (S bár akkor hivatalos részről ezért épelméjűségét kétségbe vonták, az idő őt igazolta.)... A rovásírásra vonatkozóan újabb perdöntő adatokat talált. Hogy melyek voltak ezek, azt talán soha nem tudjuk meg”. (94. old.)

Fadrusz János: Magyar-etruszk betű összehasonlítások

Ebben a Budapesti Hírlap-beli tanulmányában Fadrusz tisztázza Tart (tömörítve): „*Tar nyolc betűt másképpen ír, mint a rovás ábécék többségében látható és három betűt úgy, mint az ős-etruszk ábécék írják. Ez a körülmény bizonyítja legjobban azt, hogy Tar ősei sem vehették át irodalmi úton az írástudásukat.*”

A „nagy hármas”-ból csak Tar Mihály maradt életben, talán mert nem volt országon ismert, véleményformáló személyiség.

Fia, Tar István, a Karacsay Kódex, a Tuhutum emlékmű négy versének átírója, elhunyt az első világháborúban. „*Odaveszett a császárért és a Monarchiáért. Mert a magyar jó katonaként a lövészárookban ágyútölteléknek, de ne akarja elvinni a szellemi teljesítmények babérait a németektől*” - írja Mandics György (2010/43). Ez volt a negyedik temetés.

9. Ami nem fájt sem a korabeli lakájmédiának, sem az Akadémiának

Mivel Somogyi Antal, Király Pál, Fadrusz János, Tar Mihály a magyar rovásírást a szkíta-hun ősök becses hagyatékaként népszerűsítették, ez valóságos pánikot váltott ki az akadémiai nyelv és történettudomány egyes

képviselőinél. Nézzük, hogy a sértő vélemények a rovásírásról okoztak-e náluk hasonló tüneteket:

Tizennégy évvel a szoboravatás előtt jelent meg Dr. Réthy László tanulmánya az Archaeologiai Értesítőben (1888), ennek a parádés eszmezavarnak a tartalma tömörítve: *„Az írás, betű, könyv szavaink eredete török, volgai bolgár, kazár és szláv. A székely írás a héber rendszerre épült, a betűket azonban nem onnan, hanem a glagolita írást használó dalmátoktól és a román tutajosok tulajdonjegyeiből szedte össze a gyártója, aki egy 16-17. századi székely teológus volt. Ez a mesterséges tákolás első tekintetre elárulja, hogy a székely írásnak semminemű történeti múltja nincsen.”*

Hat évvel a szoboravatás előtt jelent meg Dr. Moldován Gergelynek A románság c. könyve. Ő sem adja alább Réthynél a magyarság sértegetésében: *„A székely betűk tehát inkább romlott cyrill vagy glagolit írás, mint hun betűk. Kezdetben a román nép között divatozó ez írásjegyeket átvehették a székelyek, de mivel a magyar nyelv hangrendszere elütő a szlávétól, mivel minden hangra jegyet a szláv ABC-ben találni nem lehetett, idővel a magyar nyelv hangjainak megfelelő betűalakokról kellett gondoskodni, de az egyes hangoknak megfelelő jegyek is módosuláson menthettek át, így támadhatott aztán az a székely írás, a mely elterjedve semmi esetre sem volt általános, hanem a legszűkebb körre szorítkozott... Ezekből kitetszik, hogy jogosult azoknak föllépése, a kik tagadták a hun-székely írás létezését; a kik a székely jegyekben szláv betűkre ismertek.”* (II. kötet Nagybecskerek 1896/382.)

E „tudományos” megállapítások, pontosabban a magyarság művelődéstörténeti kincsének gúnyolása után semmiféle akadémiai vizsgálatról, akadémiai levelező tagok csapatainak vidéki zarándoklatairól, főszoigabírói kivonulásról, Bizottságok alakulásáról nem

tudunk, de hallgatott a nagy feljelentő, a korabeli lakájmédiát vezénylő főkarmester, Tóth Béla is.

Visszatérve a szoboravatás utáni időszakra, a Habsburgoknak elkötelezett Akadémia és a korabeli lakájmédia tovább folytatta lejárato tevékenységét, bár egyre kisebb közérdeklődés mellett. Többek között az Ethnographia néprajzi folyóiratban „Sz-ő” névjel mögé bújó ’szerkesztő’ ilyen módon nyilvánult meg: *„A Karacsay codex szemérmetlen hamisítványai elkábították Fadruszt... ostobaságok...silányságok...”* (1902/331.)

A Kincses Kalendárium 1904-es kiadásában pedig egy népbutító cikkecskében a szintén névtelen szerző így ír arról a Somogyi Antalról, akit az 1851-es pesti véstörvényszék halálra ítélt a forradalomban való részvétele miatt: *„A versek, melyeket Fadrusz a Tuhutum emlékre fölvésetett nem ősmagyar irodalomtörténeti emlékek, hanem egy nem rég elhunyt íróembernek, valami Somogyinak az otromba hamisítványai... semmi nyoma sincs annak, hogy a magyar nép valahol még ismerné ezt a rovás-írást, - ily rovás írást is csak igen gyéren találtak...”*

A lassan csituló csatazaj után a következő években Sebestyén Gyula tartotta fenn két könyvében is a hamisítás, csalás, Tar leszólása, Fadrusz lesajnálása hangulatot. Tar Mihályt Thomsen dán nyelvésznek küldött levelében agyafürt parasztembernek, tudálékos parasztnak címkézi. Másik művében így jellemzi: *„Rendkívül éles ésszel, de nagyon fogyatékos erkölcsi érzéssel”*, majd néhány sorral lejjebb ezt írja Tarról: *„bárgyú őszinteséggel kijelenti...”* (1915/20.)

Király Pált halála után nem cibálták, mert akkor előbb –utóbb megkérdezte volna valaki, kiknek a kezén tűnt el a „múzeumnyi” rovásírás gyűjteménye.

Bár a világháború és a trianoni gonoszság elhomályosította a Tar Mihály ügyet, 1925-

ben még lehetett némi árvalányhajásnak, délibábosnak gúnyolt hangulat a levegőben, mert Ligeti Lajos nyelvész, turkológus, mongolista türelmetlenül panaszkodik a *Magyar Nyelv* folyóiratban két rováslellyel kapcsolatban: „*A magyar rovásírás romantikája még mindig nem szűnt meg!*”

1927-ben egy szomorú hír látott napvilágot a Szászváros és Vidéke c. hetilapban, Gergely Ferenc tollából (november 27, 41. szám). Ezzel a mondattal vezeti fel írását: „*Íródott arra a hírre, hogy a vármegye elhatározta a Tuhutum- emlék eltávolítását.*” (Talán csak nem a magyar romantikával szemben türelmetlen Ligeti Lajos javaslatára? – merült fel bennem a kérdés.)

Gergely Ferenc a cikkében felidézi ifjúkorát, amikor gyalog indult Désről Zilahra, hogy lássa az emlékművet: „*Jól emlékszem még ma is, hogy milyen kimondhatatlan boldog voltam Zilahon, mikor tétova sillabizálásal betűztem a magyar szent hiegroglifeket s megsejtette lelkem, hogy a tudomány mégis csak nagy részben igazolni fogja Fadrusz Jánost, ki a maga intuitív génijével, — a „finnugorászok“ tudományoskodó ellenvetései közben is, — kőbe merte vésni a maga meggyőződését...*”

Szerencsére akkor, 1927-ben, bizonyára a zilahiak ellenállására, nem távolították el a szobrot.

Ugyanebben az évben szintén a Magyar Nyelv folyóiratban a türelmetlen Ligeti Lajos felvetette a kazár írással való kapcsolatot, bár beismerte, hogy a kutatóknak fogalmuk sincs a kazár írás milyenségéről. „*Vajjon milyen lehetett a kazár írás? ... A kazár írás pozitív ismerete nélkül egyelőre nyílt kérdés marad. Egy azonban bizonyos: ennek az írásnak döntő fontossága van a magyar rovásírás eredetének kutatásában*” (Magyar Nyelv, 1927, március-június).

Ugye mennyire „tudományos” ez az érvelés: Nem tudjuk mi ez, de hogy a magyar rovásírás ebből származik, az biztos!

Egyes liberális körökben napjainkban ez a bizonyíthatatlan feltevés olyan népszerű lett, hogy szabványban is akarták rögzíteni, szintén a hivatalos tudomány néhány képviselőjének lelkes támogatásával. Továbbá ugyanezen körök régi írásunkat fel akarják hígítani a hiteles történelmi rovás ábécékben soha nem volt X, Y, Q, W latin, görög betűkkel.

10. A Tuhutum emlékmű romjai

Tehát Király Pál és Fadrusz János halála után a rovásírás felett turkológusok, mongolisták, kazáristák bábáskodtak, a korábbi hunszkíta elnevezés is eltűnt és eltűnt a zilahi Tuhutum emlékmű is.

Az emlékművet, amely átvészelte az első és a második világháborút, az 1920-as trianoni rémtörténetet „1968 egyik nyár éjszakáján” lerombolták, majd eltakarították. Amit tudunk erről, annak forrása főként a zilahi újraillesztők és az Emlékmű Bizottság honlapja, a <http://www.turulzilah.fw.hu/> valamint Tunyogi Károly, a szobor visszaállításának megálmodója.

Lakóné Hegyi Éva régész, muzeológus, jelentős régészeti szakíró a testével próbálta védeni a szobrot, de hiába, a talapzatot lerombolták. A köztisztviselőben álló tudós asszonyt meg is hurcolták ellenállásáért. „*Nagy volt a felháborodás a magyarok körében, hiszen akkor Zilah még mondhatni magyar város volt, bár már billegett a lakosság összetételének magyar- román egyensúlya*” tudjuk meg Tunyogi Károlytól.

Lakóné Hegyi Éva írja: „*A kegyelet az, ami ott él minden zilahi magyar szívében. A turult sajátunknak, nemzeti szimbólumunknak tekintettük. 1968 közepén, egy éjszaka leple*

alatt, a rendszer kiszolgálói katonákkal szétverették az emlékművet. A zilahiak kétségbeesve próbálták legalább a turult megmenteni, de minden erőfeszítés sikertelen maradt. A biztonsági szervek pincéjébe került, ahonnan nyomtalanul eltűnt...” (2002/43). Mára a lerombolt szobor parkjának gesztenyefáit is kivágták és gépkocsi parkolóként használják.

Találgatások indultak meg, hogy a darabok hova lettek. Állítólag egy épülő ház alapjába kerültek, vagy a szekuritáé épületében rejtették el a turulszobrot, a ló koponyákat és a dárdákat, mielőtt végleg eltüntették ezeket. Nyomozások is kezdődtek, de természetesen nem vezettek eredményre.

A talapzattól egy darab a Zilahtól tíz kilométerre lévő Ördöggúton került elő. Az ember, aki bevitte a múzeumba azt hitte, hogy római kori lelet, előtte hordós káposztán használta nyomtató súlynak. Ezen szöveg töredékek is voltak. Dr. Bajusz István, régész, a Zilahi Történelmi Múzeum munkatársa, egyetemi tanár fejtette meg a szövegtöredéket és megállapította, hogy a Karacsay Kódex Tűzről szóló versének részlete olvasható rajta. Ez minden kétségen felül bizonyította, hogy Fadrusz János alkotásáról van szó.

11. Feltámadás – a turul visszaszáll...

A zilahi születésű, de onnan elszármazott Tunyogi Károly az, akinek gondolataiban hazaszeretettől és ősei tiszteletétől indítva felmerült a szobor visszaállításának gondolata. Ez talán mások gondolataiban is felmerült, de ő volt az, aki ezeket a gondolatokat hatékonyan a cselekvés mezejére is terelte 2005-ben.

Részlet 2005. szeptember 2-án Bogdán Zsolt zilahi református esperes úrnak írott leveléből: „Örömmel tudatom Esperes úrral, hogy külföldön élő zilahi testvéreinkkel egyetemben arra az elhatározásra jutottunk, hogy az egykor Zilahon állt Fadrusz mű, **Turul em-**

lékmű újrafelállítását tűztük ki célul. Mint ennek a kezdeményezésnek a szülőatyja, Tunyogi Károly, azzal a kéréssel fordulok Önhez, hogy a létrehozandó emlékmű bizottság felállításában és az egész ügy lebonyolításában támogasson minket...”

Tökés László református püspök is támogatta Tunyogi Károly elképzeléseit és a Zilahi református egyházmegye espereseit is erre bátorította. A zilahi Református Egyház, a Katolikus Plébánia, a Baptista Gyülekezet, EMKE, RMDSZ és más civil szervezetek 2006-ban Emlékmű Bizottságot állítottak fel, amelynek társelnöke Tunyogi Károly mellett Bogdán Zsolt református esperes lett. A Bizottság Tagjai között volt Lakóné Hegyi Éva és Dr. Bajusz István is. Továbbá: Oláh Mihály református lelkész, Petrisor Constantin római katolikus plébános, Sólyom-Pigai Réka muzeológus, Püsök Sándor Csaba református lelkész, Budai Lajos baptista lelkész, Veres Ernő RMDSZ képviselő.

A Bizottság a megvalósításhoz támogatókat gyűjtött. A támogatókhoz a Magyarok Világszövetsége is csatlakozott.

Támogatta Szász István Tas, erdélyi orvos is, aki üldöztetése miatt (többek között egyetemről kizárták, olombányában dolgozott), Magyarországra áttelepülve folytatta orvosi munkáját. Leányfalun egy csodálatos magánmúzeumot hozott létre, erdélyi gyűjtéséből. Idézet 2006-os támogató leveléből: „Tunyogi Károly Magyarországra települt zilahi és határon túli, meg itteni barátai megelégedtek a csendet (a szobor lerombolása miatt) és elhatározták, hogy múltunk e szépséges emléket felélesztik a fogyó magyar ajkú zilahiak és a Párcium magyar népének örömére, okulására... Reméljük, hogy Fadrusz János szép madara ismét megülhet rovásírásos talapzatán. A méltóságteljes madár, ellentétben sok más testvérével, nem tárja ki szárnyait. Nem készül elröppenni. Messzire tekint, és csukott szárnyaival jelzi, hogy ő oda megérkezett és nem óhajt onnan eltávozni.”

A Magyar Nemzet napilap is hírt adott a tervről, 2006. október 27-én, Csukott szárnyú turulmadár címmel, Tunyogi Károly nyilatkozata nyomán. Megtudjuk, hogy az építési engedélyt is megkapták a szervezők.

Mint a Forrai Sándor Rovásíró Kör vezetőit, Tunyogi Károly Szakács Gábort és engem is megkeresett. Így találkoztunk 2007 januárjában a Magyarok Házában. A szobor visszaállítást támogattuk, erről Bogdán Zsolt esperes úr és Tunyogi Károly aláírásával elismervényt kaptunk, 38. sorszámmal a támogatói listán. A Fadrusz emlékmű visszaállítása Zilahon c. szórólapot előadásainkon terjesztettük és a Tászkok-tetőtől a bosnyák piramisokig c. könyvünk 96. oldalán is olvasható az Emlékmű Bizottság honlapjának akkori elérhetősége.

2007-ben az Emlékmű Bizottságtól megtisztelő felkérést kaptam az emlékmű rovásfeliratainak elkészítésére. Azonban csupán a megmaradt töredék szövege, amelyen az összeszerovások kibogozhatatlanok voltak és Tar Mihály betűsora állt rendelkezésemre, Sebestyén Gyula könyvéből. Ha Tar Mihály ábécéjével, de teljes kiírással készítem el, biztosan nem fért volna el az emlékművön. Kétségeimet 2007. március 7-én megírtam Tunyogi Károlynak és az Emlékmű Bizottságnak. Felajánlottam, hogy a verseket átírom a történelmi ábécékből válogatott Forrai betűsorrall és összeszerovásokkal, de akkor az emlékművön jelezni kell, hogy nem az eredeti. Az átírást elkészítettem és elküldtem, de megírtam, hogy nem sértődöm meg, ha másként döntenek, továbbra is támogatjuk Szakács Gáborral az emlékműállítást. A döntésre végül nem került sor, mert az összegyűlt összeg nem volt elegendő a teljes, eredeti emlékmű felállítására.

Ma már Mandics György, Varga Márta és saját kutatásaim alapján az a véleményem, hogy mindenképpen Tar betűivel kell elkészíteni a feliratot és az összeszerovásokat a rendelkezésre álló Tar szövegekből kell összeállítani. Mert megismerve Somogyi Antal, Király

Pál, Fadrusz János, Tar Mihály üldöztetését, megérdemlik, hogy akarattuk teljesüljön. Sőt ők maguk is megérdemelnének egy emléktáblát a szobor visszaállítást elindító Tunyogi Károllyal együtt a Zilahi Turul közelében.

Visszatérve a táltos énekek átírásához, az biztos, hogy a vésnök kapott egy papír mintát az elkészítéshez 1902-ben. Azt csak feltételezem, hogy ez a papír minta Király Pál gyűjteményébe került, ennek a múzeumnyi gyűjteménynek pedig nyoma veszett, mint annyi más rováslelkünknek, mint a Fehér Mátyás Jenő történész által feltételezett rovásírásos könyveknek.

A Turul Emlékmű Bizottság pályázatot írt ki a szobor elkészítésére. 2007. októberi közleményükből megtudtuk, hogy a három jelentkező közül a kolozsvári Lőrincz Lehel szobrász és grafikusművész nyerte a pályázatot. Továbbá úgy döntöttek, hogy az eddig befolyt adományokból először a madarat készíttetik el 2007 végéig és ezután következik az emlékmű többi része (obeliszk, lókoponyák, dárdák). Az emlékmű felállítását köztérre, a Wesselényi parkba tervezték.

2008. november 9- én meghitt, méltó ünnepély keretében adták vissza a szervezők Zilah magyarságának, de mondhatjuk, hogy a Kárpát-medence és a világ magyarságának a Lőrincz Lehel által újra alkotott turul szobrot a zilahi református templom kertjében. A turul szobra két méter magas tölgyfa oszlopon áll ideiglenesen, amíg a talapzat is elkészül az eredeti alapján. A faragott oszlopon három évszám: **1902-1968-2008**, tehát az eredeti avatás, a lerombolás és a visszaállítás évszámai. Ugyanez rovásszámjegyekkel is megjelenik az oszlopon.

Az átadás istentisztelettel kezdődött, amelyet a szervezők egyike, Bogdán Zsolt református esperes tartott. Tőle idézek: „*Mert templomokat, iskolákat, művelődési otthonokat, szobrokat építettünk a leromboltak helyett, és ezek meg is telnek. Ez a lelki egészség*

jele. A Turul, a honfoglalás emlékműve, jelzi, hogy nem kell tovább vándorolnunk...” (Szilágyság folyóirat, 2008. nov.14.)

Lakóné Hegyi Éva, régész, muzeológus, aki 1968-ban megkísérelte feltartóztatni a rombolókat, a szobor történetét ismertette. Seres Dénes, az RMDSZ országgyűlési képviselője hangsúlyozta az esemény fontosságát. Tunyogi Károly, aki 3 évvel ezelőtt kezdte küzdelmét a visszaállításért, megköszönte a támogatók segítségét és reményét fejezte ki, hogy a talapzatot is sikerül hamarosan felállítani.

Fényképek láthatók itt: <http://turulzilah.fw.hu/> és itt:

<https://www.kozterkep.hu/34279/tuhutum-emlek#vetito=311566>

2010. okt. 30-án Sojka Attila zilahi alpolgármester a Szabadság.ro portálon Zay Éva kérdéseire elmondta: „...a városi tanács elfogadta, hogy Fadrusz János évtizedekkel ezelőtt eltűnt turul szobrának nyomán készített alkotást elhelyezhessük a centrumban, a Wesselényi-szoborral szemben...A turul-szobor ügye amúgy nagyon kényes kérdésnek minősült: tavaly kétszer vetette el az ötletet a városi tanács. Decemberben azonban sikerült meggyőzni őket, hogy az emlékmű turisztikai látványosság, illetve Zilahnak olyan jelképe lesz, ha megépül, mint Wesselényi Miklós közismert szobra...A Fadrusz művéhez hasonló talapzat is készül. Nem lesznek rajta a lókoponyák, de magyar, német, angol, illetőleg francia nyelven feliratozzák majd, lévén, hogy turisztikai értéknek szántuk. Szeretnénk elérni azt, hogy az eredetihez hasonlóan, a rovásírásos felirat is szerepeljen majd rajta...Remélem, hogy még ebben az évben aláírhatjuk a szobor tervét – a feladatot már úgynevezett közvetlen megbízás alapján kiadtuk a tervezőnek... A tervező neve Nagy Attila, aki műemlék-restaurálási engedéllyel is rendelkezik. Bízunk benne, hogy jövőre a szobor kivitelezésére is rá tudunk szálni egy bizonyos költségvetési összeget, illetve hogy a Kulturális és Művelő-

désügyi minisztériumtól is kapunk némi támogatást. Ezzel ismét mi leszünk az egyetlen európai város, amely két Fadrusz-szoborral büszkélkedhet.”

Sajnos ez a szép terv eddig nem valósult meg.

Tunyogi Károllyal, aki Magyarországon él, 2022 áprilisában leveleztünk. Az ő gondolataival zárom a tanulmányt:

„A szobor 2008 óta a Zilahi Református Nagytemplom kertjében áll. A frízről is megmaradt egy gipszlenyomat részlet. Tervünk továbbra is a köztéren való végleges felállítás, de egyelőre nem fogadták el a városközpont új rendezési tervét, melyen már ott van a helye. Így most stagnál az egész, adományokat nem gyűjtünk, amíg biztos nem lesz a felállítási hely. A megmaradt adományból karban tartjuk a szobrot és közvetlen környezetét. Isten kezeibe tettem le ezt az ügyet. Ha ez Tőle volt, van, akkor az Ő általa rendelt időben befejezzük.”

Zilah – Turul park, 1911. (Forrás: <https://kepeslapok.wordpress.com/2013/01/02/zilah/>)

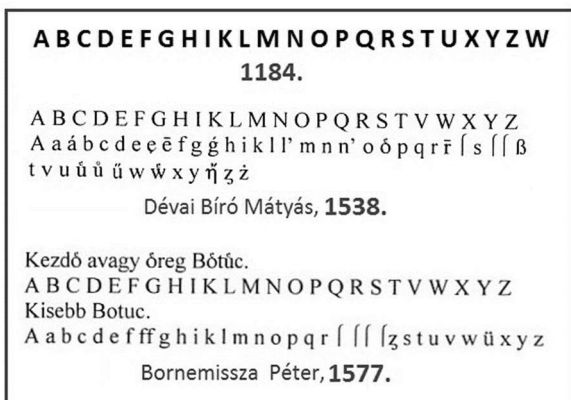
12. Zilah város nevének eredetéről

Zilah nevét is „természetesen” törökből vagy szlávból eredeztetik a nyelvészek. Fel sem merül bennük, hogy egy kárpát-medencei településnek magyar eredetű neve is lehet. A Zilah patak nevével már jobb a helyzet, mert kapcsolatba hozzák a **szil** – fával. Véleményem szerint a Zilah és a Szilágyság ugyanaz a szó. Az eredeti, a régebbi alak a Szilágyság. De

amikor a XI. században a rovásírásról át kellett térnünk a latin betűs írásra, abban 13 hangunkra nem volt jel, ennyivel gazdagabb a magyar nyelv a latinnál. A **GY** és **SZ** hangunkra sem volt jel, így lett az iratokban, a latin betűket használó hiteleshelyeken Szilágyból Zilah. Valószínű, hogy a Szilágy szó szilfás területet jelentett. Másik lehetőség, hogy a Zilah patakot eredetileg Szilaj-nak nevezték. Itt ugyanaz a helyzet, mert a latinban a **J** hangunkra sem volt jel. Tehát a rovásírásban meglévő, de a latin ábécéből hiányzó betűk miatt alakultak át a régi nevek. Ha a nyelvészek ismernék a magyar rovásírást, sokkal értelmesebb magyarázatok adhatnának a régi földrajzi nevekre.

Véleményem alátámasztásaként ide másolok három betűsort:

A magyarországi első latin betűs ábécé feljegyzése 1184-ből származik. A rendelkezésre álló latin betűkkel a SZILÁGY szót valóban csak ZILAH vagy SILAH -ként lehet leírni.

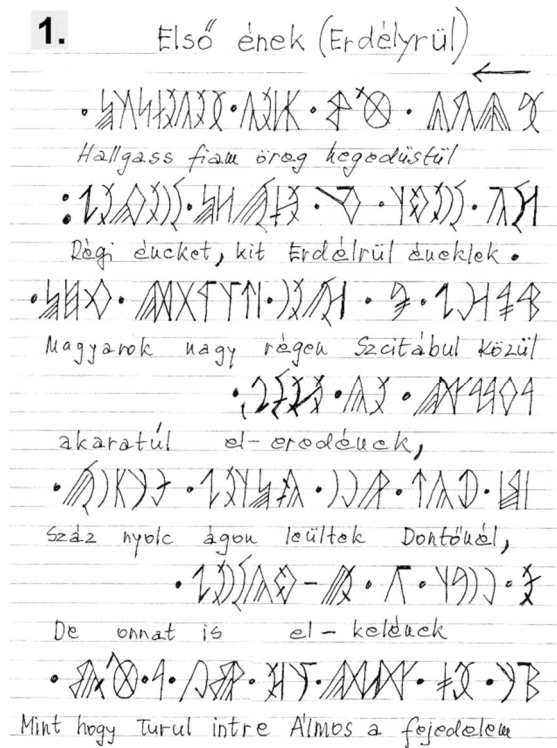

A betűsorok forrása: Vékony Gábor (2004)

13. „Erdélyről” - táltos ének rovásírással

Az itt következő fejezetben terjedelmi okokból csak az Erdélyről c. versből készült átírást csatolom. Az emlékműre Tar Mihály átírásában vésték, amely az 1968-as rombolás során elpusztult. A szöveg a Karacsay kódexből származik, és mint fentebb írtam négy sorral rövidebb, mint az eredeti a Régi

magyar énekekben. Változatlanul közlöm, ahogyan 2007-ben átírtam rovásra.

Szómagyarázat az 1. oldalhoz:

hegedűs: regős, történetmondó
leültek: letelepedtek

Dontő-nél: A Don folyó eredeténél vagy
Dentu-Magyariában
Turul intre: Turul intésére

Szómagyarázat a 2. oldalhoz:

helenk: helyünk
emegzék: emlékezők

Szómagyarázat a 3. oldalhoz:

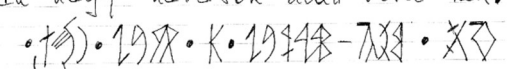
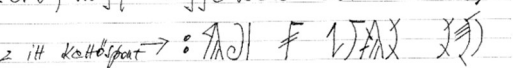
völbe: völgybe,
hunnat együtt: honnan jött
mű: mi

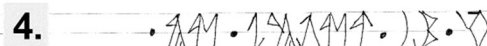
Szómagyarázat a 4. oldalhoz:

mon: mondták
rakonok: rokonok
maradtanak egyembe: együtt maradtak
mendenek: mindenkinek

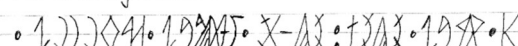
Szómagyarázat az 5. oldalhoz:

lén: lett

3. Oltan nagy havasok alatt völbe sék.
 Kibe meg- maradának ő ágának népi,
 ahogyan el-távoztak
 több még régi Szitiába,
 hogy hunnat együtt vala.
 Azért, hogy nagyokan átkelések,
 Ez ih kettőspat → képe elcsúszk így néla:
 Keressük mű aguale népit havasok alatt.

4.

Kit mon javasolták vala

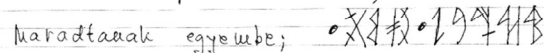

ő ágának elei. El be indultának rakonok

szekkeleibe:

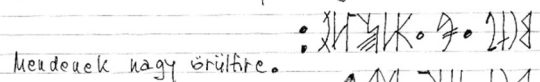

lelik ott nép rakonait;

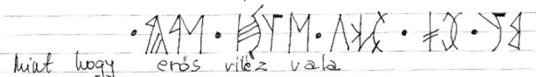
maradtanak egyembe;

beverik tudatukat fő vajdának

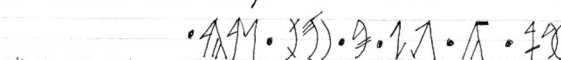
mendenek nagy örülte.

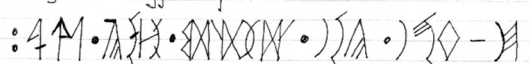
Mond szereti vala,

mint hogy erős viláz vala

5.

Mend is védheti vala,

 Hada ig sok nagy képe vala

Ezen - képen lén Tuhutum erdéli vajda.

Köszönet:

Köszönöm Tunyogi Károlynak a tájékoztatást a jelen helyzetről.

Köszönöm Varga Mártának és Czirják Károlynak a korabeli újságok cikkeinek elérhetőségét.

14. Szakirodalom, Jegyzetek:

Anonymus: Gesta Hungarorum (Magyar Helikon, 1977)

A rovásírás él-e a magyar nép között? A M. Tud. Akadémia I. osztályától véleményadásra kiküldött bizottság elé terjesztett JELENTÉS. Budapest, 1903. (Szerző nélkül)

Fischer Károly Antal: A hún-magyar írás és annak fennmaradt emlékei (1889, Hun-idea Kiadó, 2005)*

*Fischer könyvének létezik egy 1992-es hasonmás kiadása is a Hétágú Síp Alapítvány által.

Forrai Sándor: Pásztoraink számrovása (Élet és Tudomány, 1981/11/20)

Forrai Sándor: Tar Mihály rovásírásos tevékenysége (In: Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig, Antológia Kiadó, 1994)

Friedrich Klára: Pótnyomozás a kiskunhalasi rovásírásos pálcák ügyében (In: F. K.-Szakács G: Tászkok – tetőtől a bosnyák piramisokig, 2007/84.)

Friedrich Klára: A rovásírás szó védelmében (In: Friedrich K.-Szakács G: Tászkok-tetőtől a bosnyák piramisokig, 2007, 91. oldal)

Friedrich Klára: Megfejtések könyve I, II. (2003, 2005)

Gerencsér István: Király Pál halála (Ethnographia, 1902/378.)

Hegyesi Vilmos: Fadrusz az ősmagyar írásról (Magyar Polgár, 1902. szept. 24.)

Herman Ottó: Az ősszám és az ősbetű viszonya irodalmunkban (Archaeologiai Értesítő, 1903)

Lakóné Hegyi Éva: Tuhutum vezér emlékoszlópa (In: Partiumi Füzetek, 20. 2002.)

Madarassy László: A rovással való fenyegetésnek egy XIX. századi emléke. (A kiskunhalasi rovásírásos fapálcák – Ethnographia, 1928, 1. szám)

Magyar Adorján: Ős magyar rovásírás (U.S.A., Warren, 1970)

Malonyai Dezső: Fadrusz János (Művészet folyóirat, 1903/6. szám)

https://www.epa.hu/00000/00009/00012/muveszet_02_fadrusz.htm

Mandics György: Róvott múltunk I. (201/34, 35)

Mandics György: Cicero Kódex (Magánkiadás, 2014)

Mandics György: Karacsay Kódex (Magánkiadás, 2016)

Mitológiai ábécé (Gondolat Kiadó, 1970)

Nagy Géza: A székely írás eredete (Ethnographia, 1895, 4. szám)

Perényi Adolf: A rovásírás Temes vármegyében (Történelmi és Régészeti Értesítő, Délmagyarország – Temesvár, 1902, szerk: Dr. Berkeszi István)

Régi magyar énekek, Somogyi Antal - 1873.

Sebestyén Gyula: Rovás és rovásírás (1909, Tinta Kiadó, 2002)

Sebestyén Gyula: A magyar rovásírás hiteles emlékei (MTA, 1915)

Szabó Károly: A régi hún-székely írásról (Budapesti Szemle, 1866)

Szakács Gábor: A pusztá télen (Magyar Demokrata, 2010/1)

Szakács Gábor: 70 év, 70 írás (Cikkgyűjtemény, 2021)

Szondi Miklós: A halasi rováspálcák (Solt, 2011)

Tóth Béla: Magyar ritkaságok (Athenaeum, 1899)

Történelmi és Régészeti Értesítő (Délmagyarország – Temesvár, 1902, szerk: Dr. Berkeszi István)

Varga Márta: Egy személyes történet a nemzedékeken át megőrzött ősi örökségről (In: Friedrich Klára-Mély titkú rovással, 2017/177.old.)

Vékony Gábor: A székely írás (Nap Kiadó, 2004)

Zajti Ferenc: Magyar évezredek (1939, Barnaföldi Gábor Archivum)

Zilahi Tuhutum emlékmű honlap: <http://turulzilalah.fw.hu/>

Egyéb kapcsolódó világhálós elérhetőségek:

A Turulmadár nyomán honlap: <https://turul.info/magyarok/fadrusz>

A Turulmadár nyomán honlap: <https://turul.info/turul/tuhutumemlekmu>

<http://archivum2.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article,PArticleScreen.vm/id/49164>

<https://magyarnemzet.hu/kulturgrund/2007/07/visszaszall-zilahra-a-turul>

<http://www.jelujzag.hu/fadrusz-alkotasainak-kalvariaja>

<http://jobbtur.atw.hu/jelkepek/turul.html> Ebben: 3. Megsemmisített turulszobrok a határon túl.

<http://polgarportal.hu/wesselenyi-miklos-es-tuhutum-vezer/>

A képek forrásai:

Malonyai Dezső, Mandics György, Sebestyén Gyula, Zajti Ferenc szakirodalomban jelzett munkái, továbbá:

<https://kepeslapok.wordpress.com/2013/01/02/zilah/>

Friedrich Klára és Szakács Gábor honlapja: www.rovasirasforrai.hu

Első (nem teljes) megjelenés: 2021. szeptember

Dr. KÉKES KATALIN

A költő születik vagy lesz?

A magyar irodalomban a költő fogalmát sokáig Petőfi Sándor személyével azonosították. Méltán, hisz kivételes tehetsége párját ritkítja. Petőfi Sándor az első magyar költő, aki képes volt a nyelvi gátakat áttörve bekerülni a világirodalomba. Czeizel Endre orvos-genetikus és munkatársai a 2000-es években végeztek egy kutatást: megnézték, hogy 1700-1980 között (250 év alatt) az emberi kultúrtörténetben, a legnagyobb 483 géniusz között, hány magyar van. Hármat találtak: Liszt Ferencet, Bartók Bélát, és Petőfi Sándort.

Petőfi Sándor portéja, dagerrotípia 1879
(Forrás: Wikimedia Commons)

Az emberi tehetség a legnagyobb kincsünk. A géniuszok képviselik az emberiség legfőbb értékeit. Dr. Czeizel Endre 16 magyar költő (nagy magyar költő) családfaelemzése alapján géniuszságuk eredetét a szülőkben lappangó szokatlan gének találkozására vezeti vissza, mely ha rendkívüli kreativitással társul, Petőfi Sándor, Ady Endre és József Attila nagyságrendű költőket eredményezhet. Petőfi Sándor ősei között családi mendemonda szerint a kisfiú az ötéves Petőfi Sándor az egyik családi összejövetelel azt mondta: *”Ezek a papok! Mindenkinék asszonyt adnak. Maguknak egyet sem hagynak!”* Illyés Gyula szerint e sorokban ütem lüktet, rím csendül. Ez tehát az első vers-villanás.”

Erőltetett magyarázat? Lehet... Az emlékezők elmondták, hogy iskolás korában saját rigmusaival ünnepelte szülei név- és születésnapját. Megjegyzem a XIX-XX. században, és ma is a verstan a verscsinálás kötelező minden középiskolás számára. Tanárai szerint Petőfi Sándor nem tűnt ki e tantárgyban. 16 éves korában viszont tanévzáráskor az ő „Búcsúzás” címen költött verse lett a legjobb az iskolában. Ekkor már Petőfi Sándor sokat olvasott, tanult, tehát feltehetjük a kérdést költővé tette magát tudatosan? Tehát a költővé válás tudatos?

Szüntelenül olvasott, ahogy a katonaság alatt is. Életét tudatosan irányítani kívánta, mint 19 évesen, első nyomtatásban megjelent versében „A borozóban” (1842) megfogalmazta: *”Sors, hatalmad nevetem.”*